

Науковий вісник Чернівецького університету імені
Юрія Федьковича: Історія. – № 1. – 2024. – С. 33–40
History Journal of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National
University. – № 1. – 2024. – pp. 33–40
DOI <https://doi.org/10.31861/hj2024.58.33-40>
hj.chnu.edu.ua

УДК 271.4(477.83/.86)321.02:328.1(=161.1)«1914/1915»

© Андрій Греско* (Івано-Франківськ)

ПОЛІТИКА АДМІНІСТРАЦІЇ ГАЛИЦЬКО-БУКОВИНСЬКОГО ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРСТВА ЩОДО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА (1914–1915 рр.)

У статті висвітлено ключові елементи російської політики щодо ГКЦ у Галицько-Буковинському генерал-губернаторстві (1914–1915 рр.). Імперський уряд, встановивши контроль над територіями Королівства Галичини та Лодомерії, а також Герцогства Буковина, задекларував принцип віротерпимості. Цей крок здійснено для демонстрації толерантності та опіки над релігійними потребами місцевого населення з метою здобуття його лояльності та підтримки у забезпеченні потреб Південно-Західного фронту. Автором проаналізовано заходи окупаційної адміністрації, зокрема: 1. Посилення контролю над священнослужителями Греко-католицької церкви; 2. Депортації свідомого прошарку українського духовенства, як ворожого офіційній ідеології; 3. Діяльність щодо зменшення впливу ГКЦ на канонічній території шляхом патронату російському православному кліру. Встановлено, що декларована Росією віротерпимість виявилася завісою для прикриття завойовницьких цілей держави. На думку автора, такий підхід окупаційних властей не дозволив схилити українське суспільство на бік завойовника, що й призвело до подальших поразок імперії у Великій війні.

Ключові слова: Російська імперія, Галицька митрополія УГКЦ, греко-католицьке духовенство, Перша світова війна, Галицько-Буковинське генерал-губернаторство.

© Andrii Hresko (Ivano-Frankivsk)

POLICY OF THE ADMINISTRATION OF THE GENERAL GOVERNMENT OF GALICIA AND BUKOVYNA TOWARDS THE GREEK CATHOLIC CLERGY (1914–1915)

Abstract. The scientific article is devoted to the study of the measures of the Russian occupation regime in the Kingdom of Galicia and Lodomeria and the Duchy of Bukovyna regarding the clergy of the Greek Catholic Church during the first period of the World War I (1914–1915). The territorial boundaries of the article cover the territory of the General Government of Galicia and Bukovyna. The main purpose of the scientific work was to analyze the structural elements of the Russian policy of the religious tolerance towards the Halych Metropolis of the UGCC. The research was carried out on the basis of the documents from the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv, the State Archives of Lviv Region and the State Archives of Ternopil Region.

As a result of the military campaign of 1914, the Russian Empire formed the General Government in the occupied territory of Austria-Hungary with its center in Lviv. The majority of the population in the administrative unite was Ukrainians, the Greek Catholics by religion. To get the favor of the locals, the imperial government declared the religious tolerance. At the same time, the provincial administration implemented a system of measures to weaken the influence of the UGCC. The Greek Catholic clergy

* аспірант кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Postgraduate Student, Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.
orcid.org/0000-0003-2578-2099
e-mail: greskoandriy@gmail.com

were under the control of the Second Department of the Governor-General's Chancery. This government structure exercised control over the implementation of religious policy in the occupied territory. The clergy with a clear Ukrainian identity have been subjected to all kinds of sanctions, as the prohibition to perform religious duties, the house arrest, the imprisonment, the resettlement, etc. At the same time, the Russian administration and clergy contributed to the growth of the number of Russian Orthodox clergy in the occupied territory.

Such system of measures didn't ensure the loyalty of the Greek Catholic clergy and the local residents of the region. According to the author, this is one of the main reasons why the Russian Empire was unable to support the front against the Austria-Hungary. The consequences of the occupation regime's policy were the personal and material losses of the Greek Catholic Church but at the same time it led to a strong decline in pro-Russian sentiments among the Ukrainian society and clergy.

Keywords: the Russian Empire, the Halych Metropolis of the UGCC, the Greek Catholic clergy, World War I, General Government of Galicia and Bukovyna.

Постановка наукової проблеми. Новітня російсько-українська війна (2014–2024 рр.) актуалізувала питання взаємин між двома народами в історичній ретроспективі, зокрема в умовах Великої війни. Внаслідок воєнних кампаній 1914–1915 рр. Російська імперія опанувала частину території Австро-Угорщини та сформувала Галицько-Буковинське генерал-губернаторство. Імперська адміністрація, розуміючи ступінь впливу греко-католицького духовенства на суспільство краю, запровадила політику віротерпимості. Попри декларовані рівноправність та дотримання закону, російською владою здійснено систему заходів, спрямованих на підриз становища ГКЦ. Цей фактор став однією з причин невдачі імперії у її намаганнях закріпитися на окупованій території в подальшому. Пропоноване дослідження присвячене висвітленню ключових складових та наслідків механізму російської політики віротерпимості щодо ГКЦ в межах Галицько-Буковинського генерал-губернаторства протягом 1914–1915 рр.

Аналіз останніх досліджень з проблематики. Політика Російської імперії протягом 1914–1915 рр. на окупованих територіях стала об'єктом вивчення дослідників В. Гайсенюка¹, О. Павлишина² та ін. Помітний внесок в аналіз діяльності російської православної церкви в Галичині здійснили: О. Позняк³, А. Стародуб⁴ та ін. Водночас вивчення становища священнослужителів ГКЦ в генерал-губернаторстві здійснювалося в різних напрямках, а саме: дослідження діяльності ієрархів ГКЦ (І. Берест та Р. Берест⁵, А. Ватсон⁶), аналіз структур та духовенства ГКЦ загального характеру: А. Гресько⁷, А. Заярнюк та В. Расевич⁸, О. Мазур, І. Баран⁹ та ін. Актуальними, на наш погляд, залишаються розвідки в ділянці наслідків російської політики 1914–1915 рр. на греко-католицьке духовенство.

Формування мети і завдань. Метою представленої наукової статті є аналіз складових та результатів політики російського уряду щодо ГКЦ в Галицько-Буковинському генерал-губернаторстві (вересень 1914 – липень 1915 рр.). Задля висвітлення означеної мети встановлено завдання: визначити ключові елементи імперської політики віротерпимості в окупаційній адміністрації; дослідити реакцію верховних ієрархів ГКЦ та духовенства на здійснювані Росією заходи; проаналізувати наслідки імперського впливу на Греко-католицьку церкву. Об'єктом дослідження виступає духовенство Галицької митрополії ГКЦ. Предмет дослідження – механізм російської імперської політики щодо духовенства названої церковної структури.

Виклад основного матеріалу. Внаслідок бойових дій 1914–1915 рр. Російська імперія повністю окупувала 56 повітів Королівства Галичини й Лодомерії, а також вісім повітів Буковини, на яких було сформовано Галицько-Буковинське генерал-губернаторство. Повноцінне функціонування канцелярії розгорнуто з другої половини жовтня 1914 р. Керівна повітова адміністрація комплектувалася домінуюче адміністративними та поліцейськими чинами з Волинської, Подільської, Київської, Чернігівської, Полтавської та Бессарабської губерній¹⁰. Це стало одним із каменів спотикання місцевих москвофілів¹¹. Головним управлінням, яке реалізовувало політику щодо релігійних організацій у краї, стало друге відділення канцелярії генерал-губернатора. До числа функцій, які виконувало відділення, належали: вирішення церковних організаційних питань, видача дозволів на призначення священників у парафії, виселення «неблагонадійних елементів», вирішення поточних справ культурних, політичних організацій та ін.¹².

Поява російських військ у Галичині й Буковині в 1914 р. спричинилася до масових арештів силовими структурами Австро-Угорщини місцевого населення, запідозреного в проросійських симпатіях, та, відповідно, потік біженців. Російська адміністрація застала спустошене мобілізацією, відступом та репресіями суспільство, довіру якого необхідно було здобути. З метою забезпечення потреб фронту окупаційна адміністрація постановила: 1) Продемонструвати, що російська армія та губернський апарат не налаштовані вороже до цивільних. 2) Відгородити місцеве греко-католицьке населення від окатоличення чи швидкого навернення в православ'я. 3) Заповнити вакуум чисельності рядового духовенства.

Політикою віротерпимості в Галицько-Буковинському генерал-губернаторстві стала сукупність заходів, здійснених російською адміністрацією задля забезпечення релігійних потреб місцевих жителів. Вони являли собою демонстрацію опіки над релігійними потребами населення при одночасній ліквідації неблагонадійного прошарку духовенства та посилення ролі православної церкви. Відштовхуючими нормативними актами подальших заходів стали телеграми начальника російського Генерального штабу М. Янушкевича від 13 вересня 1914 р. та імператора Миколи II від 15 вересня 1914 р. очільникові Галицько-Буковинського генерал-губернаторства. На їх основі було розроблено циркуляр воєнного генерал-губернатора № 758 від 26 вересня «Про віротерпимість», його доповнення від 25 січня 1915 р. № 2647 р. та інші розпорядження¹³. Ці постанови декларували віротерпимість, санкціонували функціонування існуючих крайових релігійних структур, не допускали силового навернення в православ'я іновірних парафій, при цьому забороняючи критику православної церкви. Призначення греко-католицького духовенства у парафії передано у відання канцелярії генерал-губернатора. Окремими постановами було заборонено службу за австрійського імператора та накладено обмеження воєнного часу, про що нами розглянуто більш детально у статті, присвяченій духовенству ГКЦ у Чернівецькій губернії¹⁴.

Налагодивши в загальних рисах функціонування управлінського апарату, починаючи з осені 1914 р. російська адміністрація розгорнула діяльність щодо реалізації означеної політики стосовно ГКЦ. Серед її ключових елементів варто виділити: контроль за священнослужителями та їх «фільтрацію»; усунення неблагонадійного прошарку отців ГКЦ; поступове навернення населення Галицько-Буковинського генерал-губернаторства в православ'я. Насправді ж видимість релігійної толерантності було спрямовано на задоволення експансійних інтересів імперії.

З метою забезпечення контролю за греко-католицьким духовенством російською адміністрацією виділено основні категорії цього прошарку: священники, які залишилися на місцях, та отці, які покинули парафії на початку Великої війни через проукраїнські переконання та арешт за проросійські погляди. Кожну із цих груп священнослужителів зобов'язували пройти перевірку для отримання санкції на подальше виконання обов'язків. Процес передбачав направлення відкритого священником клопотання через греко-католицький митрополичий ординаріат від імені вікарія Андрія Білецького до канцелярії генерал-губернатора¹⁵. Російські спецслужби направили запит на місце попередньої служби священників, при цьому аналізувалися свідчення щодо їхньої діяльності в минулому, а також ступінь «благонадійності». Результати слідства представлялися на розгляд повітових начальників та губернаторів. Кінцеві рішення про призначення приймалися в канцелярії. Усього за період діяльності установи до липня 1915 р. дозвіл на виконання пастирських обов'язків отримали 146 греко-католицьких отців, 25 заяв було розглянуто частково, а 35-м отцям службу вести було заборонено¹⁶.

Особливий акцент було зроблено на перевірці тих священнослужителів ГКЦ, які поверталися у свої парафії і мали репутацію «українофілів»¹⁷. Вірогідно, задля уникнення паніки населення російська адміністрація не надавала арештам і депортаціям масового характеру. До числа «шкідливої діяльності», яка дозволяла відкрити слідство, зараховували: поширення паніки серед цивільних, критику чи агітацію проти православ'я та російської влади, саботування переходу парафії в православ'я, проведення богослужінь за австрійського імператора, участь отців у несанкціонованих організаціях, прихильність та поширення «мазепинської» ідеології та ін.¹⁸. Проти винуватців застосовували такі санкції: відкритий та таємний нагляд, штрафи, а в особливих випадках – заборону священнодіяти, конфінацію в населеному пункті, ув'язнення та заслання.

Повноваження приймати рішення щодо арештів та депортації були делеговані генерал-губернатором генерал-майорові А. Половцеву. Засуджених напередодні передачі етапному

комендантові доправляли до місць попереднього ув'язнення – повітових тюрем (серед яких найбільшими були львівська тюрма на С. Баторія та станиславівська «Діброва»). Одним із головних маршрутів, яким доставляли священнослужителів у Росію, була залізниця Львів–Красне–Броди. Із Радивилова в'язнів залізницею доправляли через Київ і Курськ до Москви, а звідти – в інші місця позбавлення волі. Згідно з розпорядженнями, до січня 1915 р. засуджених священнослужителів з Галичини доправляли в Томську губернію. До квітня того ж року в'язнів відправляли в Симбірську губернію, а з 18 квітня – в Єнісейську. В окремих випадках канцелярією приймалися рішення заслати отців у так звані «заволзькі губернії», передаючи таким чином вирішення подальшої долі ув'язненого духовенства у руки губернських жандармських начальників. Місцями ув'язнення таких засуджених ставали населені пункти в Астраханській, В'ятській, Казанській, Костромській, Оренбурзькій, Пермській, Ярославській та інших губерніях¹⁹.

Серед списку депортованих за межі Галичини осіб, представлених у звіті про діяльність канцелярії генерал-губернаторства за серпень 1914 – червень 1915 рр., нам вдалося ідентифікувати 37 отців та монахів ГКЦ. Серед відомих діячів ГКЦ, відправлених з Галичини, варто назвати: митрополита А. Шептицького, отців М. Горникевича, Й. Боцяна, Й. Гродського, І. Гордієвського, Є. Ломницького та ін.²⁰. Зіставляючи дані з матеріалами Державного архіву Львівської області, встановлено неточність списку. Зокрема, отці К. Грушкевич та М. Туркевич засланими не були, а переміщений о. Л. Савицький у списках не зазначений²¹. Тому достеменно кількість депортованих греко-католицьких священників у Росію протягом 1914–1915 рр. ще потребує уточнення. Певна річ, що санкції, ув'язнення та виселення спричинили кадрові проблеми в лавах духовенства ГКЦ²².

Можна припустити, що стосовно навернення місцевих греко-католицьких парафій на православ'я серед окупаційної адміністрації було дві точки зору. Першу позицію варто пов'язати з військовими та урядовими чинами канцелярії генерал-губернатора під проводом Г. Бобринського. Граф усвідомлював вплив духовенства ГКЦ, а тому виступав за раціональне розв'язання релігійного питання. Було встановлено необхідний поріг у три чверті голосів при закритому голосуванні на призначення православного священника у парафію; заохочувалися також спільні чи почергові богослужіння з православними отцями, рівноцінне використання церков та церковного майна²³. По суті, генерал-губернатор хотів поставити призначення православного духовенства під контроль своєї канцелярії, а кількість православних священників збільшувати шляхом призначення їх у парафії з проросійськими поглядами та на ті місця, які греко-католицькі священнослужителі залишили, відступаючи перед наступом російської армії.

Друга позиція була репрезентована православним духовенством, якого підтримали місцеві москвофіли та окремі російські чиновники. Їхнім фактичним лідером став архієпископ Волинський та Житомирський Євлогій. Керуючий церковними питаннями на окупованих територіях вважав, що російська православна церква має повне право на свою діяльність на територіях, де було організовано імперське управління²⁴. Євлогій був обізнаний із діяльністю русофільської течії та підтримував її. Адміністрація архієпископа охоче призначала на парафії православного священника за клопотанням малої частки населення, екстенсивно розширюючи число здобутих парафій²⁵.

Основним середовищем для насадження православ'я стала територія навколо столиці краю та дотичні до Волинської губернії повіти. На ці землі Росія мала вплив через географічну близькість, а закріпившись там, уважала плацдарм своєї діяльності доволі міцним. У той час переходили з греко-католицизму на православ'я на території Перемишльської єпархії (за винятком дотичних до Львова і прикордонних повітів) та за р. Дністер були порівняно нечисленними. Це було прямим продовженням імперського принципу «поділяй та володарюй»: у Перемишльській єпархії греко-католикам протиставляли римо-католиків, у Станиславівській – православне духовенство, а у Львівській архієпархії – русофілів.

Бачимо, що дві позиції у ставленні російської адміністрації до греко-католицизму впродовж 1914–1915 рр. спонукали релігійні зміни зверху, стимулюючи, по суті, ініціативу до дії знизу, проте сторони діяли фактично автономно. У звіті про діяльність канцелярії генерал-губернатора Галичини за 28 серпня 1914 – 1 липня 1915 рр. (попри наявні неточності в локалізації поселень) було зазначено про 92 населені пункти у 23-х повітах, куди призначено православних священників. Водночас канцелярією архієпископа Євлогія зафіксовано 112 населених пунктів у 24-х повітах. Унаслідок здійсненого порівняння та підрахунків ми продемонструємо ситуацію по повітах (перша цифра

– кількість населених пунктів, яка зазначена у списку губернатора, друга – архієпископа Євлогія, третя – кількість показників, які співпали, та четверта – загальна кількість згаданих поселень). 1) Бібрка – 3:1:0:4; 2) Броди – 10:15:5:20; 3) Городок – 2:2:2:2; 4) Добромиль – 1:0:0:1; 5) Дрогобич – 2:1:1:2; 6) Жидачів – 4:5:4:5; 7) Жовква – 10:13:5:18; 8) Зборів – 5:16:5:16; 9) Золочів – 8:7:4:11; 10) Калуш – 0:1:0:1; 11) Кам'янка-Струмилова – 3:1:1:4; 12) Комарно – 1:3:1:3; 13) Рудка – 1:1:1:1; 14) Львів – 7:11:5:13; 15) Мостиська – 2:1:1:2; 16) Перемишляни – 8:5:3:10; 17) Рава-Руська – 4:6:3:7; 18) Радехів – 1:2:1:2; 19) Рогатин – 1:0:0:1; 20) Скалат – 1:3:1:3; 21) Сокаль – 11:10:6:15; 22) Станиславів – 0:1:0:1; 23) Тернопіль – 1:2:0:3; 24) Товмач – 0:3:0:3; 25) Цішанів – 3:0:0:3; 26) Любачів – 2:0:0:2; 27) Чортків – 1:1:1:1; 28) Яворів – 0:1:0:1²⁶. Підсумовуючи статистику, ми усвідомлюємо, що: 1) Обидві структури задокументували 155 населених пунктів із призначеними православними священниками; 2) Із наведених поселень співпали тільки 48; 3) Попри неузгоджену діяльність, різні підходи та взаємну критику адміністрація генерал-губернатора і російське духовенство продовжували нарощувати присутність православного кліру, цілеспрямовано зменшуючи вплив ГКЦ.

Репресії Австро-Угорщини та російські заходи негативно оцінювалися митрополитом А. Шептицьким. Своїми відозвами від 29 червня, 29 липня та 21 серпня 1914 р. глава ГКЦ різко засудив російську воєнну агресію та закликав до вірності цісарю. Тим часом 2 вересня 1914 р. росіяни зайняли Львів, а митрополит був запропонований міським магістратом як заручник²⁷. Губернатор міста С. Шереметєв призначив архієреєві домашній арешт. Невдовзі, 5 вересня митрополита Андрея викликали на зустріч із генералом О. Брусиловим, під час якої останній рекомендував А. Шептицькому не діяти проти окупаційної влади²⁸. Не бажаючи стати маріонеткою росіян та прагнучи виправдати греко-католиків перед Австро-Угорщиною, митрополит виголосив відому проповідь в Успенській церкві, у якій розкритикував православну церкву та завойовницькі наміри росіян. Наслідком цього стали обшуки протягом 12, 14 і 15 вересня 1914 р. консисторської канцелярії, маєтку і реєстратури, а згодом інтернування митрополита. 19 вересня губернатор Львова у супроводі отців Й. Боцяна та Й. Гродського вивіз митрополита у м. Курськ. Свої повноваження митрополит Андрей делегував о. Андрієві Білецькому – генеральному вікарію²⁹. По суті, усунення митрополита А. Шептицького вже було визначено. Під час бесіди із архієпископом Євлогієм головнокомандувач Миколай Іванов не приховував, що він із О. Брусиловим прибрали митрополита³⁰.

Водночас представники російської адміністрації намагалися арештувати і решту верхівки ГКЦ – єпископа Г. Хомишина, отця-митрата Т. Войнаровського, протоігумена П. Філяса та єпископа Перемишльського Костянтина Чеховича, які відстоювали інтереси ГКЦ перед цісарським урядом³¹. Із початку війни останній повернувся до Перемишля та до своєї смерті, 30 квітня 1915 р., залишався єдиним верховним ієрархом ГКЦ, який перебував безпосередньо у своєму єпископському центрі. Оскільки Перемишльська єпархія ГКЦ свого часу стала ареною найбільших репресій з боку Австро-Угорщини, єпископ особисто докладав зусиль, щоб зарадити арештам та спростувати обвинувачення в русофільстві³². Разом із гарнізоном м. Перемишль, двома священниками та п'ятьма каноніками владики Костянтин пережив дві облоги міста, здійснював богослужіння та підтримував українських солдатів у лавах 97-ї, 93-ї та 111-ї ландштурмбригад і решти частин гарнізону міста. Неодноразово єпископові доводилося зустрічатися з комендантом міста Г. Кусманеком, доводити лояльність та допомагати у боротьбі з дезертирством і російською агітацією, задовольняючи при цьому релігійні потреби солдатів³³. Після падіння оборони Перемишля К. Чехович опинився під домашнім арештом та невдовзі помер³⁴.

Висновки. Підсумовуючи сказане, усвідомлюємо, що заходи окупаційної адміністрації, які ми можемо назвати політикою «контрольованої віротерпимості», стала інструментом заспокоєння віруючих Галицької митрополії ГКЦ для забезпечення потреб фронту. Попри декларування релігійної толерантності щодо греко-католицького духовенства, тривала реалізація й інших завдань – встановлення контролю над духовенством ГКЦ та його фільтрація канцелярією генерал-губернатора; вибіркові арешти вищого та нижчого духовенства за прояви «шкідливої діяльності»; насадження православного духовенства на канонічну територію ГКЦ. Як наслідок, означена система заходів не здобула підтримки серед українського населення і, будучи підсиленою іншими прорахунками, не дозволила російській адміністрації закріпитися в Галицько-Буковинському генерал-губернаторстві. Це призвело до тимчасового згортання діяльності окупаційних структур та модифікації політики

віротерпимості у подальших подіях 1915–1918 рр. Для ГКЦ результатами означених заходів став арешт/домашній арешт частини верховних ієрархів, свідомого духовенства та, врешті, друга хвиля австро-угорських репресій. Перспективними для подальшого вивчення ми вважаємо встановлення точної кількості і місць ув'язнення греко-католицьких священників у Росії та порівняння австро-угорської і російської політики щодо Греко-католицької церкви у подіях 1914–1915 рр.

¹ В. Гайсенюк, *Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918)* [The beginning of the end. Moscovophiles in the Great War (1914–1918)], Чернівці, Друк Арт, 2017, 304 с.

² О. Павлишин, *Парафіяльне життя Галицької митрополії Греко-католицької церкви у роки Першої світової війни: повсякдення та кризові явища* [Parish life of the Halychyna Metropolitanate of the Greek Catholic Church during the First World War: Everyday life and crisis phenomena], in «3 історії західноукраїнських земель», 2020, вип. 16, с. 130–157.

³ С. Позняк, *Особливості місіонерської діяльності Російської Православної Церкви в Галичині в роки Першої світової війни* [The special features of missionary activity of the Russian Orthodox Church in Halychyna during the World War I], in «Проблеми Слов'язнознавства», 2003, вип. 53, с. 68–75.

⁴ А. Стародуб, *Російська православна церква у Галичині в період Першої світової війни (1914–1918 роки)* [Russian Orthodox Church in Galicia during the World War I (1914–1918)], in «Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів», 2010, т. 21, с. 194–222.

⁵ І. Берест, Р. Берест, *Діяльність Андрія Шептицького в роки Першої світової війни* [Andrey Sheptytsky activity during the First World War], in «Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія», 2015, вип. 2, част. 3, с. 93–98.

⁶ А. Watson, *The Greek Catholic Church and the Problem of Ruthenian Desertion in Przemyśl, January 1915: Documents from the Kriegsarchiv, Vienna*, in «Rocznik Przemyski», 2018, № 54, p. 287–301.

⁷ А. Гресько, *Громадська та релігійна діяльність греко-католицького духовенства в Чернівецькій губернії (1914–1917 рр.)* [Religious and social activities of the Greek-Catholic clergy in the Chernivtsi Governorate (1914–1917)], in «Науковий і культурно-просвітний красназавчий часопис Галичина», 2023, № 36, с. 211–222.

⁸ А. Заярнюк, В. Расевич, *Галицьке греко-католицьке духовенство у Першій світовій війні: політичні, культурні та соціальні аспекти* [The Greek Catholic Clergy of Galicia during World War I: Political, Cultural and Social Aspects], 2012, с. 160–192.

⁹ О. Мазур, І. Баран, *Українська греко-католицька церква на початку Першої світової війни (1914–1915 рр.)* [Ukrainian Greek Catholic Church at the beginning of the World War I (1914–1915)], in «Вісник Національного університету «Львівська політехніка»», 2010, № 670, с. 57–64.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 694 Колекція документів до історії перебування російських військ на території Галичини в період Першої світової війни, оп. 1, *спр. 22 Списки повітів та їх начальників Львівської, Тернопільської та Чернівецької губерній*, арк. 2–5.

¹¹ В. Гайсенюк, *Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918)*, с. 107.

¹² Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА), ф. 2003 Штаб Военного главнокомандующего (Ставка), г. Могилев, оп. 2, д. 539 *Отчеты Канцелярии военного генерал-губернатора Галиции по управлению краем с 1 сентября 1914 г. по 1 июля 1915 г. и переписка с генерал-квартирмейстером Ставки, штабом Юго-Западного фронта и военным генерал-губернатором Галиции по этим отчетам*, л. 3.

¹³ РГВИА, ф. 2003, оп. 2, д. 539, л. 33 (зворот), 34, 36.

¹⁴ А. Гресько, *Громадська та релігійна діяльність греко-католицького духовенства в Чернівецькій губернії (1914–1917 рр.)*, с. 215–219.

¹⁵ Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф. 907 Канцелярія Львівського губернатора, оп. 1, *спр. 23 О высылке из Галиции и дознания о вредной деятельности священников, ксендзов и других лиц подозревавшихся в шпионаже в агитации против правительства*, арк. 149.

¹⁶ РГВИА, ф. 2003, оп. 2, д. 539, л. 34 (зворот), 35.

¹⁷ С. Позняк, *Особливості місіонерської діяльності Російської Православної Церкви в Галичині в роки Першої світової війни*, с. 69.

¹⁸ ДАЛО, ф. 907, оп. 1, *спр. 22 О высылке из Галиции и дознания о вредной деятельности священников, ксендзов и других лиц, уличенных в украинофильской пропаганде, шпионаже и другие*, арк. 116, 117.; ДАЛО, ф. 907, оп. 1, *спр. 99 О высылке из Галиции и дознания о вредной деятельности священников, ксендзов и других лиц, подозреваемых в шпионаже, в украинофильской пропаганде*, арк. 21, 22.

¹⁹ РГВИА, ф. 2003, оп. 2, д. 539, л. 15, 15 (зворот).

- ²⁰ РГВИА, ф. 2003, оп. 2, д. 539, л. 41–52 (зворот).
- ²¹ ДАЛО, ф. 907, оп. 1, *спр. 21 О выселке из Галиции и дознания о вредной деятельности священников, ксендзов и других лиц, уличенных в украинофильской пропаганде, шпионаже и другие*, арк. 144.; ДАЛО, ф. 907, оп. 1, *спр. 23*, арк. 167.; ДАЛО, ф. 907, оп. 1, *спр. 99*, арк. 47.
- ²² О. Павлишин, *Парафіяльне життя Галицької митрополії Греко-католицької церкви у роки Першої світової війни: повсякдення та кризові явища*, с. 134.
- ²³ Державний архів Тернопільської області (ДАТО), ф. 306 Управління начальника Скалатського повіту, м. Скалат Тернопільської губернії (1914–1917 рр.), оп. 3, *спр. 2 Тимчасові правила на виїзд в Галицію осіб з губерній Російської імперії, виїзд з Галиції і переміщення всередині Галиції і циркуляри Тернопільського губернатора*, арк. 58.
- ²⁴ *Путь моей жизни. Воспоминания Митрополита Евлогия (Георгиевского), изложенные по его рассказам Т. Манухиной* [The way of my life. The Memoirs of the Metropolitan Eulogius (Georgiyevsky), stated according to his stories of T. Manukhina], с. 166, 171.
- ²⁵ А. Стародуб. *Російська православна церква у Галичині в період Першої світової війни (1914–1918 роки)*, с. 197, 198.
- ²⁶ РГВИА, ф. 2003, оп. 2, д. 539, л. 37–39 (зворот).
- ²⁷ І. Берест, Р. Берест, *Діяльність Андрея Шептицького в роки Першої світової війни*, с. 95.
- ²⁸ А. Брусилов, *Мои воспоминания* [My Memories], Москва, Воениздат, 1983, с. 86.
- ²⁹ ЦДІАЛ України, ф. 358 Шептицький Андрей (Роман-Марія-Александр), граф, митрополит Галицький греко-католицької Церкви, архієпископ Львівський, єпископ Кам'янець-Подільський, культурний і церковний діяч, меценат, дійсний член НТШ, оп. 1, *спр. 34 Афіші, брошури, присвячені Шептицькому А.*, арк. 60, 60 (зворот).
- ³⁰ *Путь моей жизни. Воспоминания Митрополита Евлогия (Георгиевского), изложенные по его рассказам Т. Манухиной*, с. 169.
- ³¹ ДАТО, ф. 306, оп. 3, *спр. 2*, арк. 116.
- ³² А. Заярнюк, В. Расевич, *Галицьке греко-католицьке духовенство у Першій світовій війні: політичні, культурні та соціальні аспекти*, с. 174.
- ³³ А. Watson, *The Greek Catholic Church and the Problem of Ruthenian Desertion in Przemyśl, January 1915: Documents from the Kriegsarchiv, Vienna*, р. 1, 3, 12.
- ³⁴ О. Мазур, І. Баран, *Українська греко-католицька церква на початку Першої світової війни (1914–1915 рр.)*, с. 60.

References

1. Berest I., Berest R., Diialnist Andreia Sheptytskoho v roky Pershoi svitovoi viiny [Andrey Sheptytsky activity during the First World War], in «Naukovi zapysy Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Istorii», 2015, vyp. 2, chast. 3, s. 93–98.
2. Brusilov A., Moi vospominaniya [My Memories], Moskva, Voenizdat, 1983, 256 s.
3. DALO (Derzhavnyi arkhiv Lvivskoi oblasti), f. 907 Kantseliariia Lvivskoho hubernatora, op. 1, spr. 21 O visilke iz Galitsii i doznaniya o vrednoi deyatelnosti svyashchennikov, ksendzov i drugikh lits, ulichennikh v ukrainofilskoi propagande, shpionazhe i drugie, 156 ark.
4. DALO, f. 907 Kantseliariia Lvivskoho hubernatora, op. 1, spr. 22 O visilke iz Galitsii i doznaniya o vrednoi deyatelnosti svyashchennikov, ksendzev i drugikh lits, ulichennikh v Ukrainofilskoi propagande, shpionazhe i drugie, 179 ark.
5. DALO, f. 907 Kantseliariia Lvivskoho hubernatora, op. 1, spr. 23 O visilke iz Galitsii i doznaniya o vrednoi deyatelnosti svyashchennikov, ksendzov i drugikh lits podozrevavshikhnya v shpionazhe v agitatsii protiv pravitelstva, 174 ark.
6. DALO, f. 907 Kantseliariia Lvivskoho hubernatora, op. 1, spr. 99 O visilke iz Galitsii i doznaniya o vrednoi deyatelnosti svyashchennikov, ksendzov i drugikh lits, podozrevaemikh v shpionazhe, v ukrainofilskoi propagande, 155 ark.
7. DATO (Derzhavnyi arkhiv Ternopilskoi oblasti), f. 306 Upravlinnia nachalnyka Skalatskoho povitu, m. Skalat Ternopilskoi hubernii (1914–1917 rr.), op. 3, spr. 2 Tymchasovi pravyla na vyizd v Halytsiiu osib z hubernii Rosiiskoi imperii, vyizd z Halytsii i peremishchennia vsередyni Halytsii i tsyrkuliary Ternopilskoho hubernatora, 152 ark.
8. Hresko A. Hromadska ta relihiina diialnist hreko-katolytskoho dukhovenstva v Chernivetskii hubernii (1914–1917 rr.) [Religious and social activities of the Greek-Catholic clergy in the Chernivtsi Governorate (1914–1917)], in «Naukovyi i kulturno-prosvitni kraieznavchyi chasopys Halychyna», 2023, № 36, s. 211–222.

9. Mazur O., Baran I. Ukrainska hreko-katolytska tserkva na pochatku Pershoi svitovoi viiny (1914–1915 rr.) [Ukrainian Greek Catholic Church at the beginning of the World War I (1914–1915)], in «Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»», 2010, № 670, s. 57–64.
10. Pavlyshyn O. Parafialne zhyttia Halytskoi mytropolii Hreko-katolytskoi tserkvy u roky Pershoi svitovoi viiny: povsiakdennia ta kryzovi yavyscha. Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel [Parish life of the Halychyna Metropolitanate of the Greek Catholic Church during the First World War: Everyday life and crisis phenomena], in «Z istorii zakhidnoukrainskykh zemel», 2020, vyp. 16, s. 130–157.
11. Pozniak S. Osoblyvosti misionerskoi diialnosti Rosiiskoi Pravoslavnoi Tserkvy v Halychyni v Roky Pershoi svitovoi viiny [The special features of missionary activity of the Russian Orthodox Church in Halychyna during the World War I], in «Problemy Slovianoznavstva», 2003, vyp. 53, s. 68–75.
12. Put moei zhizni. Vospominaniya Mitropolita Yevlogiya (Georgievskogo), izlozhennie po yego rasskazakh T. Manukhinoi [The way of my life. The Memoirs of the Metropolitan Eulogius (Georgiyevsky), stated according to his stories of T. Manukhina], 380 s.
13. RGVIA (Rossiiskii gosudarstvennii voenno-istoricheskii arkhiv), f. 2003 Shtab Voennogo glavnokomanduyushchego (Stavka), g. Mogilev, op. 2, d. 539 Otcheti Kantselyarii voennogo general-gubernatora Galitsii po upravleniyu kraem s 1 sentyabrya 1914 g. po 1 iyulya 1915 g. i perepiska s general-kvartirmeisterom Stavki, shtabom Yugo-Zapadnogo fronta i voennim general-gubernatorom Galitsii po etim otchetam, 279 l.
14. Starodub A. Rosiiska pravoslavna tserkva u Halychyni v period Pershoi svitovoi viiny (1914–1918 roky.) [Russian Orthodox Church in Galicia during the World War I (1914–1918)], in «Naukovi zapysky. Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv», 2010, s. 194–222.
15. TsDIAL Ukrainy (Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv), f. 358, Sheptytskyi Andrei (Roman-Mariia-Aleksandr), hraf, mytropolyt Halytskyi hreko-katolytskoi Tserkvy, arkhiepyskop Lvivskyi, yepyskop Kam'ianets-Podilskyi, kulturnyi i tserkovnyi diiach, metsenat, diisnyi chlen NTSh, op. 1, spr. 34, Afishi, broshury, prysviacheni Sheptytskomu A., 247 ark.
16. TsDIAL Ukrainy, f. 694 Kolektsiia dokumentiv do istorii perebuvannia rosiiskyykh viisk na terytorii Halychyny v period Pershoi svitovoi viiny, op. 1, spr. 22 Spysky povitiv ta yikh nachalnykiv Lvivskoi, Ternopilskoi ta Chernivetskoi hubernii, 11 ark.
17. Watson A., The Greek Catholic Church and the Problem of Ruthenian Desertion in Przemyśl, January 1915: Documents from the Kriegsarchiv, Vienna, in «Rocznik Przemyski», 2018, № 54, p. 287–301.
18. Zaiarniuk. A., Rasevych V. Halytske hreko-katolytske dukhovenstvo u Pershii svitovii viini: politychni, kulturni ta sotsialni aspekty [The Greek Catholic Clergy of Galicia during World War I: Political, Cultural and Social Aspects], 2012, s. 160–192.